

Zece nevoi umane de care educația ar trebui să țină seama

Solomon Marcus - 24 noiembrie 2014

Avem cele zece porunci. În complementaritate cu ele, propun zece nevoi umane. Ele își au rădăcinile în copilărie. Ar fi trebuit să facă obiectul educației și învățării, la toate vârstele. Dar nu prea se întâmpla acest lucru. Poate ne aude cineva; acum, la acest moment al unui nou început.

1. Nevoia de a da un sens vieții, la nivel elementar

Macar o dată pe zi savurează faptul că respiri ; că privești cerul și pământul ; că te misti ; trăiești-le ca mari evenimente. Bucură-te că ai schimbat un zâmbet cu un copil care a trecut pe lângă tine. Toate acestea să-ți fie suficiente pentru a simți că viața are un sens, că merită să fie trăită, că este un dar pentru care cei care te-au adus pe lume și te-au crescut au dreptul la iubirea și recunoștința ta.

2. Nevoia de improspătare

Dar respirația și mișcarea sunt cu noi tot timpul. Există riscul, tentația ca ele să devină rutină, să nu le acordăm nicio atenție, cum de fapt se și întâmplă în general. Rutina nu poate și nu trebuie eliminată total, o mare parte a comportamentului nostru urmează reguli precise, tinde de civilizație. Problema este de a reduce rutina la minimum necesar, de a nu deveni sclavul ei, cum se întâmplă din păcate frecvent. Așa cum avem grijă zilnic să ne improspătam corpul prin odihnă, prin mișcare și prin folosirea apei și săpunului, avem nevoie și de o improspătare a minții, a simțurilor, a sufletului nostru. Să ne trezim în fiecare dimineață capabili de a arunca o privire proaspătă asupra lumii, cu dispoziția unui nou început, cu o limpezire a simțurilor și a gândurilor; într-un anumit sens, să recapătăm, să recuperăm candoarea copilăriei.

3. Nevoia de întrebare și de mirare

Eram în copilărie într-o permanentă stare interogativă, de curiozitate, de mirare, de extaz în fața spectacolului naturii și al lumii, al propriei mele ființe. Pentru a da un singur exemplu, sunt de-a dreptul fermecat de nazdrăvaniile creierului meu, în materie de memorie și de imaginație. În fiecare seară, când mă las pradă somnului, mă întreb ce călătorii neașteptate îmi vor oferi visele din noaptea respectivă. Starea de mirare, de extaz mi-a alimentat totdeauna pofta de viață, a fost mereu o sursă de energie. Atunci când sunt întrebat: de ce trăiești ? îi răspund: pentru a mă mira. De prea multe ori, școala, în loc să întretină și să dezvolte această nevoie, o anihilează. Dar dacă nu ne menținem starea de curiozitate, de mirare, de dorință de a înțelege lumea, nu doar de a o înregistra, atunci nu ne putem forma capacitatea de problematizare, de identificare a aspectelor neelucidate, nu putem sesiza amploarea și natura ignoranței noastre.

4. Nevoia de îndoială și de suspiciune

Ce poate fi mai uman decât ezitarea, nehotărârea, nedumerirea? Pentru René Descartes, starea de îndoială este semnul clar al naturii gânditoare a ființei umane. Un același lucru poate fi considerat din mai multe puncte de vedere și, în aceste condiții, spiritul critic ne obligă la o analiză comparativă, care uneori nu conduce la un rezultat ferm, ci la o pluralitate de posibilități, fiecare fiind descrisă în termeni de grad de plauzibilitate. În justiție se lucrează cu prezumția de nevinovăție. În educație și în învățare, este recomandabil să adoptăm prezumția de suspiciune. Ne năstem criticând ; plansul nou-născutului este reacția sa critică față de o nemulțumire. Să privim cu

interes, dar cu suspiciune orice ni se livreaza de la catedra, de la o tribuna, de pe internet, din carti, din orice fel de publicatii, asa cum un politist care cauta pe autorul unei crime suspecteaza totul. Educatorii, profesorii ar trebui sa fie primii care sa recomande, sa stimuleze aceasta atitudine la elevi, la studenti, sa le spuna acestora: « Cel mai clar semn de respect pe care mi-l puteti arata este sa-mi acordati atentie, dar sa nu acceptati nimic din ceea ce va spun inainte ca spiritul vostru critic sa va asigure de adevarul si de interesul spuselor mele ; daca nu ma intelegeti, sa nu ma lasati sa trec mai departe, sa-mi cereti sa fiu mai clar; daca vi se pare ca nu am dreptate, sa va manifestati argumentat dezacordul ». O atitudine similara se cuvine a fi adoptata fata de litera tiparita, din manuale sau din orice alt loc. Omul de la catedra nu trebuie sa pozeze intr-un a toate stiutor, este normal ca uneori sa le spuna celor pe care-i instruieste : « nu stiu », « nu inteleg nici eu » ; iar atunci cand cineva din banca ii corecteaza o scapare, o greseala, sa-i multumeasca pentru atentia acordata. Uneori introduceam deliberat o greseala in prestatia mea, pentru a testa vigilenta studentilor. Nevoia de indoiala si de suspiciune functioneaza concomitent cu o alta, opusa: nevoia de complicitate la o conventie. De exemplu, mergem la un spectacol de teatru. Ne supunem prezumtiei de complicitate la conventia de fictiune propusa de spectacol, o acceptam, ii acordam credit. Dar spiritul nostru critic nu inceteaza sa functioneze si avem dreptul, ulterior, sa ne exprimam eventuala insatisfactie, sa pretindem ca autorii spectacolului au inelat asteptarile noastre, creditul pe care le-am acordat. La fel, in cazul unei poezii, a unui roman etc.

5. Nevoia de greseala si de esec

De cate ori am esuat pana sa deprindem sa folosim furculita, cutitul si lingura ! De cate ori am cazut, ne-am julit genunchii, pana sa invatam sa ne tinem pe picioare si sa mergem ! Este clar ca invatarea, drumul spre dobandirea unui nou comportament trec prin greseli si esecuri; ele sunt pretul pe care-l platim pentru a ne imbogati intelegerea si pentru a acumula noi capacitati. Trebuie deci sa distingem intre greselile de acest fel, care au un rol pozitiv, benefic, si greselile ordinare, facute din neatentie sau ca urmare a altor imperfectiuni senzoriale sau psihice. A plasa greseala si esecul, la modul general, in sfera infractiunii sau/si pacatului denota o confuzie grava, pe care totusi o comite mereu practica educationala. Auzim mereu : « cine a gresit, sa plateasca ». Dar exemplul copilului care cade inainte de a invata sa se tina pe picioare si niciun parinte normal nu se gandeste sa-l pedepseasca pentru acest esec trebuie sa ne stea mereu in fata.

O veche vorba latineasca de intelepciune ne aminteste ca a *gresi este omenesc*. Dar reflectia respectiva continua prin a condamna perseverarea in greseala. Aici este nevoie de o precizare. De exemplu, sa repeti mereu traversarea strazii pe culoarea rosie a semaforului este intr-adevar de condamnat si de sanctionat; in general, nerespectarea deliberata a unor reguli ale comportamentului uman, social este de sanctionat si aici intra in functie justitia si morala ; dar sa comiti mereu greseli, *alte* greseli, in incercarile in care te aventurezi pentru a strapunge necunoscutul – este un lucru normal, inevitabil.

Istoria abunda in exemple de greseli si esecuri ale unor oameni de seama, in tentativa de a spori cunoasterea umana. S-ar putea scrie o istorie a omenirii centrata pe greseli si pe esecuri. O mare parte, poate cea mai mare, a actiunilor de pionierat, a lucrarilor care au deschis drumuri noi in cunoastere si in actiunea sociala au inclus greseli, ca un produs secundar al noutatii ideilor lansate. Mai mult, mergand pe urmele unor greseli comise in lucrari sau actiuni temerare, s-a ajuns la aparitia unor noi idei, noi domenii de cercetare. « Greseala matematica, sursa de creativitate » a fost de mai multe ori titlul unora dintre expunerile mele. Pentru a da un singur exemplu : noua stiinta a haosului a fost initiata de Henri Poincare in tentativa sa de a inlatura o greseala dintr-un memoriu al sau de mecanica cereasca. Am putut verifica personal si banui ca e adevarat in general faptul ca drumul spre multe (poate cele mai multe) idei si teoreme matematice a urmat o

cale sinuoasa, de tatonari, rataciri, confuzii, greseli de tot felul, pana s-a cristalizat varianta sub care ele sunt acreditate. A cunoaste, macar in unele cazuri, aceasta istorie zbuciumata mi se pare esential, daca vrem sa intelegem natura profunda a creatiei umane. Personal, am facut aceasta experienta pe unele situatii din matematica, din informatica, din lingvistica, din domeniul literar-artistic, dar cred ca este valabil in general.

Tinand seama de inevitabilitatea esecurilor, este esential sa educam rezistenta la esec, intelegerea faptului ca esecul este normal ; mai mult : dintr-un esec este totdeauna ceva de invatat.

6. Nevoia de joc

Apreciez jocurile bazate pe reguli prestabilite, de la fotbal si tenis la sah si go. Ele au un rol important si merita atentia tinerilor. Dar nu in primul rand la ele ma gandesc acum. Am in vedere jocurile care valorifica nevoia de libertate, curiozitatea de a intelege cele percepute prin simturi s prinobservatie directa, nevoia de si dreptul la greseala si esec, fara a fi pedepsite. Am considerat astfel de exemple la punctul anterior: cum invatam sa ne tinem pe picioare si sa mergem. Este clar ca orice copil de pe suprafata Pamantului trece prin aceasta experienta. Acum ma voi referi la un alt joc, si el practicat, pe cat mi-am putut da seama, de toti copiii lumii: *jocul de-a v-ati ascuns*. Eu ma ascund iar tu ma cauti si daca ma gasesti, ai castigat. Acest joc nu face decat sa imite un altul, pe care natura, lumea il practica fata de noi, la orice varsta si de la inceputurile omenirii. In tentativa noastra fireasca de a intelege lumea, totul se intampla ca si cum lumea ne spune: « cauti sa ma intelegi, dar eu ma ascund; si cu cat lucrul pe care-l cauti este mai interesant, mai semnificativ, cu atat il ascund mai bine si il fac mai greu de gasit. Dar merita sa-l cauti. Chiar fara rezultatul asteptat, cautarea iti va da satisfactii, care insa ar putea fi altele decat cele la care te-ai gandit initial. Cauti ceva, nu-l gasesti, dar gasesti altceva; uneori mai interesant decat ceea ce cautai initial ». Invata sa savurezi acest spectacol al omenescului, sa te imbeti de el – si din nou sa simti ca viata merita sa fie traita. Cautarea se dovedeste de multe ori mai importanta decat gasirea. Placerea de a urca un munte sta in primul rand in a savura fiecare moment al parcursului, chiar daca nu ajungi in varf. Mai e si un alt aspect, observat de Blaise Pascal: de multe ori cauti ceea ce deja ai gasit. Gasesti ceva ca o banuiala, o intuitie, o extrapolare a unor observatii empirice. Dar ai nevoie de o confirmare mai convingatoare. Asa se intampla, de exemplu, ca in matematica multe teoreme sunt ‘gasite’ mult inainte de a fi demonstrate ; cazul teoremei lui Pitagora, gasita empiric mult inainte de Pitagora.

Dar toata cautarea la care ne referim ce este altceva decat invatarea, descoperirea, inventia ? Nevoia noastra de a intelege lumea, de a ne intelege pe noi. O cautare care trebuie sa valorifice toate nevoile umane discutate anterior, dar si pe cele care urmeaza.

7. Nevoia de identitate

Aici se afla o provocarea majora, dramatica, si o sansa de a da vietii noastre o motivatie superioara. Direct implicate sunt toate celelalte 9 nevoi pe care le discutam. Biologic, avem o identitate individuala, prin faptul ca fiecare fiinta vietuitoare de pe aceasta planeta are un ADN specific. Acizii dezoxiribonucleici sunt ‘cuvinte’ pe alfabetul celor patru tipuri de baze nucleotide. Acest alfabet este acelasi pentru toate fiintele traitoare pe planeta Terra. Dar ordinea in care sunt asezate elementele alfabetului in alcatuirea ADN-urilor este alta la fiecare dintre noi, deci fiecare fiinta umana are o identitate biologica specifica. Ne nastem preluand o intreaga mostenire genetica de la parinti si, prin intermediul lor, de la bunici, strabunici etc. Preluam o seama de trasaturi, deprinderi, reprezentari, judecati si prejudecati determinate de contextul geografic si istoric in care ne dezvoltam. Toate acestea ne confera o identitate genetica, de familie, de loc geografic si de

moment istoric, deci o identitate locala, una regionala, una nationala, de limba, de credinta. Aceasta identitate pe care natura si istoria ne-o imprima, de multe ori fara a ne da seama, ramane pentru prea multi oameni singura lor identitate. Prea multi oameni nu simt nevoia unei identitati mai bogate decat aceea primita fara vreun efort personal. In perioada trecerii de la copilarie la adolescenta ar trebui sa inceapa constientizarea nevoii de construire a unei identitati mai bogate decat aceea cu care ne-a inzestrat natura. Cum sa facem sa educam la cat mai multi tineri aceasta nevoie (valorificand critic, selectiv, identitatea primita de la natura) ? Cum sa-i facem pe tineri sa constientizeze faptul ca in conditiile actuale ale globalizarii de toate felurile actioneaza asupra noastra, direct sau indirect, toate nivelurile sociale, de la cele locale la cele regionale, nationale, europene, occidentale si planetare ? Sa le explicam tipologia identitatilor culturale: balcanica, dunareana, a Marii Negre, sud-est europeana, central europeana, mediteraneana, europeana, occidentala, planetara dar si tipologia care rezulta din diversitatea lingvistica, de credinte, de civilizatii. Se intampla un lucru fara precedent in istoria omenirii: numeroasele identitati ale fiintei umane, aflate intr-o dinamica permanenta si o interactiune continua, nu mai pot fi intelese decat concomitent, formand un sistem. Sau le intelegem pe toate sau pe niciuna. Globalizarea si internetul au o contributie esentiala la aceasta noua configuratie a identitatilor. Educatia nu reuseste sa faca fata acestor probleme, nici nu prea le are in atentie. Dar tensiunile existente intre diferite identitati ale fiecarei persoane si intre identitatile unor persoane diferite sunt, in ultima instanta, la radacina multor conflicte si razboaie ; aici isi afla radacinile si terorismul existent la scara mondiala. Posibilitatea unei dezvoltari armonioase a identitatilor ramane deocamdata doar un proiect.

8. Nevoia de omenesc si de omenie

Identitatea este primul termen al unui cuplu esential, in care al doilea termen este :*alteritatea*. Niciunul dintre ei nu se clarifica in absenta celuilalt. La orice nivel, ne definim identitatea prin raportare la ceea ce este diferit. Diferenta se poate referi la varsta, la sex, la nationalitate, la limba, la culoarea pielii, la religie, la nivel de cultura, la pozitie sociala, la apartenenta politica, la filosofie a vietii, la preferinte literare sau de orice alta natura etc. Sa fim pregatiti sa intelegem omenescul in diversele sale ipostaze, sa admitem ca tocmai infinita sa diversitate ii da farmec. Nu exista doua fete umane identice, nu exista doua voci umane identice, nu exista doua priviri umane identice. Dar dincolo de aceasta diversitate, toti copiii lumii au o prospectiva cuceritoare, toti alterneaza rasul cu plansul, toti rad la soare, toti indragesc miscarea si jocul, toti ard de curiozitate. Omenescul este o sursa nesfarsita de delectare, de minunare. Iata, pentru a alege numai una din fermecatoarele manifestari umane: vorbirea, limba. Cata subtilitate, cata finete, cat joc al nuanțelor iti ofera cuvintele, frazele, discursul ! Muzica lor, semnificatia lor. Cat de placut e sa constati ca reusesti sa spui ceea ce ai gandit, dar cat de usor, pe nesimtite, frazele derapeaza si nu mai exprima ceea ce ai dorit ! O continua alternare a gasirilor si a ascunderilor, a confirmarilor si a frustrarilor. Sau jocurile memoriei umane, ale amintirilor si uitarii ; sau trecerile insesizabile de la zambet la lacrima, de la gravitate la duiosie. Iata un pariu major al educatiei: sa-i antrenam pe copii sa savureze omenescul in intreaga sa diversitate. Omenescul nu este ca jocul de tenis, unde castigi in dauna altora, care pierd ; omenescul poate fi universal castigator. La animale, o pornire instinctiva vede in diferenta o adversitate. Pentru ca oamenii sa nu reproduca si ei acest comportament, este nevoie de o educatie corespunzatoare, altfel se intampla ceea ce vedem mereu : baietei de clasa a treia primara care se iau la bataie pentru ca « eu am spus intr-un fel iar el a spus altfel ».

De la omenesc, nu e decat un pas pana la omenie. Nevoia de a fi bun, generos, de a darui, de a-i contamina pe altii de bucuria vietii. De a adopta in comportamentul tau prezumtia de *solidaritate* cu

ceilalti oameni. Copiii care se formeaza in acest fel (iar internetul ar putea avea aici un rol esential) vor putea fi mai greu antrenati in razboaie de tot felul.

9. Nevoia de cultura

Omenirea a acumulat un imens tezaur de cultura stiintifica, literar-artistica, tehnologica, religioasa, filosofica etc. Culmi ale spiritualitatii umane, in matematica, astronomie, fizica, chimie, biologie, filosofie, literatura, muzica, arte vizuale, teatru, stiinte juridice, economice, istorice, arheologice, geografice, geologice si, mai recent, in film si in disciplinele informatiei si ale comunicarii stau marturie pentru splendoarea omenesului, pentru puterea sa de patrundere, de imaginatie, de descoperire si de inventie. Dar cine beneficiaza de ele, cati sunt cei care au acces la aceste piscuri, le inteleg, isi pot umple sufletul si mintea de intelepciunea si frumusetea lor, se pot astfel inalta spiritual mult peste starea de animalitate ? Cati sunt cei care ajung sa traiasca fiorul unui vers, al unei povesti, al unei muzici, al unui tablou, al unui monument de arhitectura, al unei sculpturi, al unei ecuatii, al unei formule chimice, al tabelii lui Mendeleev, al unui program de calculator, al geometriilor neeuclidiene, al relativitatii einsteiniene, al lumii cuantice, al dualitatii Watson-Crick a acizilor nucleici ? Oare pe la urechile cator copii, adolescenti, trece adierea unor acorduri din Beethoven, Bach, Mozart sau Chopin ? Cate priviri aflate in dimineata vietii ajung sa se desfete in prezenta unui tablou de Rembrandt, a unei sculpturi de Brancusi ? Va fi in stare educatia publica sa preia acest mesaj ? Mai avem timp de asa ceva ? Un timp de contemplare, de suprema emotie. Nu cumva eliberam pe banda rulanta diplome de diverse grade, fara acoperire culturala ? Si daca nu au acoperire culturala, ce sunt posesorii acestor diplome altceva decat, in cel mai bun caz, furnizori de servicii ? Si daca nu prea au nevoi culturale, ce motivatie mai profunda pot da vietii lor ? Cohorte de oameni, unii cu o stare de prosperitate materiala, au totusi un statut de sclavi culturali. Sa nu-ti fie mila de ei ? Sa nu-i compatimesti ? Nu cumva se afla aici sursa principala a derapajelor de ordin civic, moral, juridic, a violentei verbale, psihice, fizice ? Care este nivelul de cultura al celor ce ne conduc, ce repere umane au ei ? Ce anume da un sens vietii lor ?

10. Nevoia de transcendentă

Ne aflam aici la modul superior, de cea mai inalta complexitate, pe care o poate capata nevoia de a da un sens vietii. Etimologic, *trans* inseamna dincolo iar verbul latinesc *ce* i se alatura s-ar traduce prin *a te catara*. Obiceiul copiilor de a se catara in copaci, pe garduri, pe stalpi exprima nevoia, tentatia de a se inalta, de a se departa de sol. Asa incepe *transcendentă*. Sa treci dincolo de limitele, de cadrul ce ti-au fost impuse prin nastere, sa nu ramai sclavul perceptiei senzoriale si empirice, sa incerci sa le depasesti. Asa au aparut geometria neeuclidiană, care sfideaza perceptia senzoriala a spatiului; fizica relativista, care transgreseaza perceptia empirica a timpului, energiei si miscarii; constientizarea limitelor limbajului uman, inadecvat situatiilor in care nu mai exista o diferenta clara intre subiect si obiect si dincolo de care urmeaza tacerea sau compromisul de toate felurile; logicile neclasice, care incalca una sau mai multe din cele trei principii ale logicii aristotelice : identitate, necontradictie, tert exclus; imaginarea unui calcul care depaseste frontiera Turing data de ideea obisnuita, elementara de calcul etc. Transcendentă este atat *la destinatie* cat si *la origini*. Distinctia kantiana dintre *transcendent* (dincolo de posibilitatile cunoasterii umane) si *transcendental* (relativ la achizitiile ale cognitivului uman care preced orice experienta; cunoasterea *apriorica*). Transcendentă matematica se refera, in acord cu Euler, la operatii care nu se pot realiza prin repetarea de un numar finit de ori a unor operatii elementare, aplicate numerelor intregi si unei variabile *x*. De aici, nu-i decat un pas pana la distinctiile *profan-sacru*, *immanent-*

transcendent. In aceeași ordine de idei, se poate discuta despre transcendența în muzică, în viziunea fenomenologiei sunetului, preconizate de Sergiu Celibidache.

Desigur, nu sunt acestea singurele nevoi umane. Dar sunt dintre cele mai importante și dintre cele mai neglijate. Trăim acum un moment al unui nou început. Voi, oameni ai școlii și ai universității, voi elevi și studenți, voi, părinți ai elevilor și studenților, voi, oameni de cultură, intelectuali, ce ar fi să valorificăm a doua nevoie evocată mai sus și să ne îmbogățim ?